

TÜRKİYE EKONOMİSİ

Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950 - 1951)

Prof. Ali Tanoğlu

1950 yılı sonlarına doğru, Türk - Bulgar siyasi münasebetlerinin normal bir şekil altında devam ettiği ve şiddetli bir kış mevsiminin hüküm sürdüğü bir sırada, ortada ne bu tarihte, ne de geçmişe ait insan his, akıl ve mantığının kabul edebileceği hiç bir sebep ve tahrik âmili yok iken, daha düne gelinceye kadar hükümleri altında buldukları ve asırlardanberi üzerinde yaşadıkları, işledikleri, ekip biçtikleri, alınlarının teri ile suladıkları ve âdeta artık organik bir vahdet haline gelmiş buldukları topraklarından; ev, cami ve çeşmelerinden; köy, kasaba ve şehirlerinden, tıpkı asırdide ağaçları köklerinden söker gibi sökerek, yüzbinlerce Türk'ü birden tehçire kalkışan ve bunu kısmen tatbik mevkiine koymak fırsat ve imkânını bulmuş olan Bulgaristan, bu gayrı medenî ve insanî hareketi ile bütün dünyayı, insanlık tarihinde eşine ender rastlanır bir vak'a, ve Türkiyeyi, her türlü varlıkları gasbedilmiş bir halde, yalnız üstlerindeki çamaşır ve elbiseleri ile memleketimize sığınan bu bedbaht insanları, hemen yerleştirmek, mesken, toprak ve iş sahibi yapmak zarureti gibi, muazzam bir problemle karşı karşıya bırakmıştır.

Bu problem, bütün azamet ve vahametine rağmen, bugün halledilmiş bulunuyor. Memleketimizi beklemediği bir anda ve beklemediği güç bir durum karşısında bırakmak, kalkınma ve gelişme halinde ve bu bakımdan nazik bir safhada bulunan ekonomimizi sarsmak, sosyal nizamımızı bozmak ve nihayet bugünkü dünya vaziyete

[1] Bu etüde ait malzemenin bir kısmı, Coğrafya Enstitüsü mezunlarından Aysel Arıman tarafından hazırlanmıştır.

tini fırsat bilerek memleketindeki Türk unsurunu yok etmek gibi, muayyen hedeflerle kasden yaratılmış bulunmasına rağmen, devletler için münferiden hareket imkânlarının azalmış bulunduğu zamanımızın siyasî icaplarına uymak, her hangi bir komplikasyona sebebiyet vermemek endişesi ve eski tarihinin verdiği siyasî bir olgunlukla hâdiseyi sükûnet, itidal ve vekar ile karşılıyan Türkiye, mülâyemet yolunu seçerek yaptığı diplomatik teşebbüslerle bir taraftan göçmen akınını önce ayarlamağa ve nihayet durdurmağa muvaffak olmuş, diğer taraftan hicretlerle dolu geçen yakın tarihinin tecrübelerinden faydalanarak millî bir dâva haline getirdiği problemi, milletin ve hükûmetin tam bir gönül, fikir ve işbirliği ile gelen göçmenleri yurdun muhtelif bölgelerine yerleştirerek onları çok kısa bir zamanda müstahsil bir duruma geçirmiş ve bu suretle Bulgaristanın ve dahil bulunduğu demir perde gerisi âlemin Türkiye mevzuunda bu hicrete bağladıkları bütün ümidlerini suya düşürmüştür. Böylece dâvanın bu safhası halledilmiş, fakat kapanmamıştır. Türk milleti, Balkan Harbi sıralarındaki mezalim ve cinayetlerine inzıam eden Bulgarın bu yeni barbarca hareketini unutamaz.

Şu doğrudur ki, Bulgaristandan Türkiyeye 1950 den önce de göçmen gelmekte idi. İlk Rus istilâ dalgaları ile başlayan bu göç Bulgaristanın gizliden gizliye yaptığı sistemli tazyik, kaçırma ve imha siyasetinin tesiriyle daima devam edegelmiştir. Fakat bu göç 1950 yılına gelinceye kadar mevcut anlaşmalar ve mukaveleler dairesinde cereyan ediyor, Bulgaristanda yaşıyan Türkler istedikleri vakit menkul mallarını, hayvanlarını ve serbestçe tasfiye etmek hakkını taşıdıkları gayrimenkullerinin satış bedellerini beraberlerinde getirmek suretiyle memleketimize geliyorlardı. Nitekim İkinci Cihan Harbinden önce 1938 senesine kadar Bulgaristandan Türkiyeye bu şekilde her sene 1.000 ilâ 1.500 göçmen gelmiş; yalnız 1939 senesinde bu göç biraz hızlanarak normal miktarı biraz aşmıştır. Bununla beraber İkinci Cihan Harbi esnasında Bulgaristandan Türkiyeye göçmen akınının azaldığına hattâ bir aralık hemen hemen durduğuna şahit oluyoruz. Filhakika resmî istatistiklere göre 1939 yılında Bulgaristandan Türkiyeye gelen göçmenlerin sayısı 17.777 iken bu miktar 1942 de 2.672, 1945 de 630 kişiye düşmüştür. 1948 yılında ise Bulgaristandan memleketimize ancak 98 göçmen gelmiştir.

Durum bu, ve ortada iki memleket arasında aktedilmiş anlaşmalar ve mukaveleler varken, 1950 yılında, Türkiyenin Kore harbine iştirakinden hemen sonra, Bulgaristan Hükûmetimize bir nota vererek 250.000 Türk'ün Bulgaristandan çıkarılacağını bildirmiş ve

bizden bu göçmenlerin üç ay içinde kabullerini istemiştir. Nota verilir verilmez de binlerce göçmen hududa yığılmış ve kitle halinde hududu geçmeğe mecbur edilmişlerdir. Bu normal, ihtiyarî bir göç değil, bir tehcirdi. Nitekim göçmenlere evvelce olduğu gibi, menkul mal, hayvan ve paralarını çıkarmalarına izin verilmemiş, bütün varlıkları müsadere edilmiştir. Bundan maksat, daha yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, kendi hallerinde yaşayan ve çalışan yüz binlerce insanı vasıta ittihaz ederek Türkiye üzerine bir tazyik yapmak, Türkiyeyi güç bir duruma sokmak, ekonomisini sarsmak, sosyal nizamını bozmak, belki de bu vesileden faydalanarak memleketimize ajanlar sokmak ve nihayet Bulgaristanda mevcut, bilhassa hudutlarımıza yakın mıntıkalarındaki Türk ekalliyetini bertaraf etmektir.

Bu vaziyet karşısında hükümetimiz milletlerarası hak ve hukukunun gerektirdiği bütün teşebbüslere girişmiş ise de, bu teşebbüslerden maalesef müspet bir netice alamamış ve bu sebepten hiç de arzu etmediği son çareye başvurarak 6 Kasım 1950 tarihinde Türk - Bulgar hududunu kapamak ve göçmen akınını muvakkaten durdurmak mecburiyetinde kalmıştır. Bunun üzerine Türkiye ile Bulgaristan arasında müzakereler başlamış ve bu müzakereler neticesinde günde en çok 800 göçmen gönderilmesi şartı iki tarafca kabul edilerek 2 Aralık 1950 tarihinde hudut açılmış ve göçmen akını yeniden başlamıştır.

1950 yılı başından hududun birinci kapanış tarihi olan 6 Kasım 1950 tarihine kadar Bulgaristandan Türkiyeye 30.778 göçmen gelmiştir ki bunların hepsi memlekete serbest göçmen vizesi ile girmişlerdir. Hududun açılış tarihinden, yâni 3 Aralık 1950 den 31 Aralık 1950 ye kadar da 21.143 göçmen gelmiştir. Bu suretle 1950 yılı içinde Bulgaristandan Türkiyeye gelen göçmen sayısı 51.951 kişiyi bulmuştur.

1951 yılının ilk aylarında gelen göçmenlerin miktarı anlaşma esası dahilinde kalmış, günde 700 - 800 civarında dolamıştır. Fakat sene ilerleyip hasad mevsimi yaklaşıncaya, bu miktar gittikçe ve sür'atle düşmüştür. Öyle ki bütün Eylül ayı içinde gelen göçmenlerin miktarı 3.000 i aşmamıştır. Nihayet 1951 yılının sonlarına doğru görülen lüzum üzerine hükümetimiz tarafından hududun ikinci defa kapatılma tarihi olan 8 Kasım 1951 tarihinde göç tamamıyla durmuş ve bu tarihten sonra Bulgaristandan Türkiyeye göçmen gelmemiştir.

Böylece 1950 yılı başından hududun ikinci defa kapatılma ve göçün durdurulma tarihi olan 8 Kasım 1951 tarihine kadar, yâni

1950 - 1951 tehciri neticesinde Bulgaristandan Türkiye'ye cem'an 37.351 aile halinde 154.393 göçmen gelmiş bulundu.

Bu göçmenlerden 113.361 i üzerinde yapılan bir tasnife göre bunlardan 60.473 (%53,4) ü erkek, 52.888 (%46,6) i kadın; 52.462 (%46,3) si 0 - 15 yaşında, 34.860 (%30,8) i 16 - 45 yaşında, 26.039 (%22,9) u 45 den yukarı yaştadır. Gelen göçmenlerden çalışabilecek durumda olan 52.353 ü üzerinde yapılan meslekî tasnife göre de bunlardan 36.374 (%68,8) ü çiftçi (çiftçi - hayvancı, çiftçi, tü-tüncü, bağı, bahçivan); geri kalanların çok büyük bir kısmı işçi ve san'atkâr (inşaat usta ve işçisi, mobilyeci, demirci, kalaycı, dokumacı, kunduracı, çarıkçı, saraç, saatçi, makinist, elektrikçi ve saire) ve küçük esnaf ve ticaret erbabı (fırıncı, aşçı, tathıcı, leble-bici, bakkal, kasap vesaire); nihayet mütebaki az bir kısmı da talebe, öğretmen, imam, müftü ve memurdur. Yine aynı devre zarfında Bulgaristandan Türkiye'ye tehcir edilen göçmenlerden, Türkiye'ye gelişleri sırasında her biri hakkında Edirne misafirhanesinde tanzim edilmiş bulunan soruşturma kâğıtlarından ayrı ayrı 41.327 si üzerinden, bu göçmenlerin Bulgaristanın nerelerinden geldiklerine dair tarafımızdan yaptırılan bir araştırmadan alınan netice bir haritada gösterilmiştir. Bu meseleler ileride, göçmenlerin iskânı bahsinde yeniden ele alınacaktır.

Görüldüğü gibi, 1950 - 1951 senelerindeki cebrî göç hareketi neticesinde Bulgaristandan yurdumuza gelmiş olan Türklerin miktarı büyük bir yekûna varmaktadır. Ayrıca bu göçmenlerin büyük bir kısmının 1950 - 1951 yılları kış mevsimi ayları içinde ve hepsinin tam mânasiyle yoksul bir halde yurdumuza geldikleri hatırlanırsa, hiç beklemediği ve bu vâdide hemen hiç bir hazırlığı bulunmadığı bir zamanda Türkiye'nin karşısına çıkan problemin ehemmiyet ve nezaketi daha iyi kavranır. Daha önce de söylediğimiz gibi, bugün tamamiyle halledilmiş bulunan bu meselenin nasıl ve ne şekilde halledildiği, ne gibi safhalardan geçtiği ve nasıl bir neticeye ulaştığını ele almadan önce, Bulgaristanda hâlen yaşamakta olan Türkleri, bunların miktarını, yaşadıkları bölgeler ve hayat tarzlarını kısaca gözden geçirmek faydalı ve yerinde olur.

Bulgaristanda Türkler

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, 1877 - 1878 Türk - Rus harbinden, Rusların tarihe karışmış Bulgaristanı ve Bulgar milliyet-

tini ihya ve Bulgaristandaki Türkleri imha gayesiyle açtıklarını ilân ettikleri ve gayet hunrizane davrandıkları bu harp sıralarındaki Rus istilâsı ile başlayan büyük Türk muhaceretlerinden önce, bugün «Bulgaristan» denilen memleket bütünü ile Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası iken, bu memlekette yerleşmiş ne kadar Türk vardı? Bunu maalesef bilmiyoruz; bilmiyoruz, çünkü, elimizde bu zamana ait bir istatistik yok. Bugün Bulgaristanda yaşayan Türklerin miktarı nedir? Bunu da maalesef sarahat, katiyet ve emniyetle bilmiyoruz; bilmiyoruz, çünkü, Türkler mevzuunda tahrife uğradığında şüphe etmediğimiz Bulgaristanın resmî istatistiklerine inanmıyoruz.

Doğru olarak bildiğimiz bir şey varsa, o da şudur ki, bugün Bulgaristan dediğimiz memleket beş asırdan fazla bir zaman Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyet ve idaresinde kalmıştır. Bu uzun asırlar boyunca Anadolu'dan akın edip burasını ikinci bir vatan ittihaz eden Türkler ilk geldikleri zaman tamamiyle boş veya nüfusu seyrek bir halde buldukları bugünkü Bulgaristanın bir çok mıntakalarını işgal ve imar etmişler, yepyeni bir çok köy, kasaba ve şehir kurmuşlar ve buralarını bütün beşerî peyizajları ile hakikî bir Türk ülkesi haline getirerek bazı mıntakalarda nüfusun tamamını, sair bazı yerlerde de ekseriyeti teşkil etmeğe muvaffak olmuşlardır. Bulgaristanda Türk kolonizasyonu gayet sistemli bir şekilde cereyan etmiştir. Görünüşe göre Türkler önce Bulgaristanın doğu kısmında, bilhassa buradaki ovalarda yerleşmişler, sonra, güneyde Balkan silsilesi ile kuzeyde Tuna nehri arasında kalan tarihî Bulgaristanı, yâni o zamanki asıl Bulgaristanı şimal ve cennuptan sarmak suretiyle batıya doğru; Tuna, Tunca ve Meriç boylarınca ilerlemişlerdir. Hattâ çok yakın bir zamana, Balkan Harbine gelinceye kadar, belki de bu harpten sonra bile, bugün Deli Orman mıntakasında olduğu gibi, Bulgaristanın bazı bölgelerinde, ezcümle Burgaz, Varna, Rusçuk ve Kızanlık arasındaki sahada Türklerin ekseriyeti teşkil etmiş olduklarında şüphe edilmemelidir. Bulgarlar bütün gayretlerine rağmen Türklerin boşalttıkları sahaları Dağlardan inen ve Makedonyadan gelen Bulgarlarla henüz dolduramamışlardır. Bu tarihî vakıayı teyid ve tevsik edecek elimizde maalesef bir istatistik yok ise de, buna karşılık Toponimi; ova, dağ, nehir ilh. gibi türkçe coğrafi isimler ve Türklerin kurdukları ve adlandırdıkları köy, kasaba ve şehir adları vardır. Yarım asırdan fazla bir zamandanberi bütün gayretlerine rağmen Bulgarların henüz değiştirmeye muvaffak olamadıkları güney ve batı Bulgaristanı baş-

tan aşağı dolduran Türk yer isimleri sözünü ettiğimiz tarihî vakıan-
nın itiraz kabul etmez delilleridir.

Dne ait bu tarihî vakıanın diğer bir delili de, yarım asırdan fazla bir zamandanberi ana vatana doğru durmadan devam eden gçlere rağmen ve bu gçlerden sonra dahi bugün Bulgaristanda kalmış olan Türklerin miktarı ve Bulgaristan nüfusundaki büyük nisbetidir. Filhakika etüd konumuzu teşkil eden son, yâni 1950 - 51 tehcirinden önce, Bulgaristana ilhak olunan Dobruca'daki 30 - 40 bin Türk ve Bulgaristanda yaşıyan 125.000 Pomak ile birlikte Bulgaristandaki Türk nüfusunu 900 bin ile 1 milyon civarında olarak tahmin etmek kabildir ki, bu miktar bugünkü Bulgaristan nüfusunun aşağı yukarı %12 sine tekabül eder. Sadece bu rakkam ve nisbet Bulgaristanın büyük bir kısmını doldurmuŝ ve daha düne kadar devam etmiş olan Bulgaristandaki Türk kolonizasyonun ehemmiyetini göstermeğe kfidir.

Bu tarihî vakıa bu suretle ortaya çıkarıldıktan sonra şimdi Bulgarların resmî istatistiklerinde Bulgaristandaki Türklerin miktarı hakkında verdikleri aded bilgileri de kaydedebiliriz. 1892 yılı resmî Bulgar istatistiğine göre, bu tarihte Bulgar Prensliginde 643.258 müslüman vardı ki bu miktar bu tarihteki Bulgar Prensligi umum nüfusunun %17 sine tekabül eder. Bu miktar ve nisbet, Bulgar istatistiklerine göre, 1900 senesine kadar deđiŝmemiŝ görünüyor. Bu tarihten sonra, 1905 ve 1910 yıllarında, Bulgaristandaki nüfusun biraz azaldığını görüyoruz: 1905 de 603,867, 1910 da 602.084.

Balkan Harbinden sonra Bulgaristanın çok miktarda Türk nüfus ihtiva eden arazi ilhak etmiş olmasına rağmen, Bulgar istatistiklerinde Bulgaristandaki Türk nüfusun artmak şöyle dursun, bilkis hissedilir derecede azalmış olduğu görülüyor. Gerçekten 1920 resmî Bulgar istatistiğinde Bulgaristanda yalnız 525.244 müslüman Türk ve 85.395 Pomak görülmektedir. Daha yakın tarihlerdeki resmî Bulgar istatistikleri Bulgaristandaki Türk nüfusun hissedilir derecede arttığını göstermektedir. Mesel 1 Eylül 1926 tarihli resmî Bulgar İstatistiğine göre bu tarihte Bulgaristandaki müslüman nüfus sayısı 789.287 ye çıkmıŝ bulunmaktadır ki, bu miktar bu tarihteki Bulgaristan umumî nüfusunun % 14,41 ine tekabül eder. 1934 sayımına göre Bulgaristanda ana dili türkçe olanların sayısı 618.268 kişiyi bulmaktadır. Nihayet 1943 yılı sayımı hakkında tam bir bilgimiz olmamakla beraber, Türkler arasındaki artış, Pomaklar ve Bulgaristana ilhak olunan güney Dobruca'daki Türkler hesaba katılırsa, Bulgaristanın resmî istatistiklerine göre de son tehcirden

önce, Bulgaristandaki Türklerin 900 bini aştığı tahmin olunabilir.

Son tehcir neticesinde memleketimize gelmiş bulunan göçmenlerin meslek grupları itibariyle terkiibinden anlaşılması olacağı üzere, bir ziraat memleketi olan Bulgaristanda, Bulgarların büyük kısmı gibi, Bulgaristandaki Türk ekalliyetinin de büyük ekseriyetini çiftçileri teşkil eder. Bunlar yerine göre, kâh büyük ve toplu köyler teşkil edecek surette birbirine bitişik, kâh dağınık köyler halinde bağ ve bahçelere serpilmiş şekilde kaba kerpiç, tuğla, taş veya ahşap evlerde ve kendi arazi parçaları üzerinde yaşayan ve çalışan ve bununla geçinen küçük arazi sahibi çiftçilerdir: Çiftçi-hayvancı, çiftçi, tütüncü, bağcı, bahçıvan. Bulgaristandaki Türk azınlığının geri kalan kısmı, zarif minareleri ile daha uzaklardan kendilerini belli eden Bulgaristanın muhtelif şehir ve kasabalarında yaşamakta ve yine çiftçilik, tütüncülük, bağcılık, sebze ve meyvecilik, arıcılık ve ipekböcekçiliği yahut küçük san'at ve küçük ticaretle meşgul olmaktadırlar.

Hâlen Bulgaristanda yaşayan Türklerin mühimce bir kısmı, Bulgaristanın şimal doğu köşesinde Dobruca ve bilhassa Deli Orman bölgesinde toplanmış bulunmaktadır. Takriben 300 metre irtifada kalkar araziden müteşekkil bir yayladan ibaret olan Deli Orman mıntakası, Kuzey Bulgaristanın bir parçası olup bu bölgenin doğu kısmına tekabül eder. Ancak step halinde uzanan Kuzey Bulgaristandan farklı olarak Deli Orman, adından da anlaşıldığı üzere, ormanlık bir sahadır. Mıntaka şimalin tesirlerine açıktır. Bu sebepten kışlar soğuk ve karlı geçer. Fakat buna karşılık yazlar sıcaktır.

Mıntaka ormanlık olmakla beraber su azlığı bu bölgede yaşayan halkın başlıca sıkıntısıdır. Deli Orman Türkleri, mıntakada ormandan kazandıkları arazide buğday, arpa, yulaf ve mısır yetiştirmekte ve sığır, manda, koyun ve bilhassa at beslemektedirler. Deli Orman Bulgaristanın başlıca at yetiştiren mıntakasıdır.

Yakın zamanlara gelinceye kadar daha ziyade Türklerle meskûn olan ve içecek su da dahil olduğu halde, su sıkıntısı çeken bu bölgeye Bulgarlar rağbet etmemişlerdir. Fakat Türk köylülerinin kendi para ve emekleri ile vücuda getirdikleri su tesisleri ve bu tesisler sayesinde elde edilmeye başlanan verimli ziraat neticelerden sonra, hükûmetin de teşvikiyle bu mıntakaya Bulgar köylülerinin akını başlamış ve bu akınla beraber, Bulgaristanın diğer mıntakalarında olduğu gibi, burada da resmî ve gayri resmî organların tahrik ve teşvikleri ile Türkler üzerinde gittikçe artan bir tazyik, Türk-

leri kaçırma ve imha siyaseti ortaya çıkmıştır ki bu siyaset komünist idarenin teessüsündenberi daha da şiddetlenmiştir.

Deli Orman mıntakası dışında, şimalî Bulgaristanda Türk nüfusu nisbeten azdır; daha ziyade Tuna boyunca sıralanan şehir, kasaba ve köylerde toplanmıştır. Cenupta Balkan silsilesi ile şimalde Tuna nehri arasında, bir nevi lös mahiyetinde münbit topraklarla örtülü ve Tunaya doğru hafifçe meyilli kireçli araziden müteşekkil çıplak yaylalar (Tuna taraçaları) halinde uzanan şimalî Bulgaristan, bilindiği üzere, Bulgarların asıl vatanı veya diğer bir ifade ile tarihî Bulgaristandır. Cenubî Rusya steplerinden geldikleri ve turaniyulasıl oldukları anlaşılan, fakat Balkan yarımadasına geldikten sonra dil ve kültürlerini kaybederek bu bakımlardan tamamiyle Slavlaşan ve böylece bugün ne Türk, ne Moğol, ne de Slav olan, yâni ne idükleri pek belli olmayan bir hale gelmiş bulunan Bulgarlar, bu bölgeye VII nci asırda gelip yerleşmişler ve burada merkezi Tırnovo olmak üzere bir devlet kurmuşlardır ki, bu devlet bir takım gelişme ve gerileme safhalarından sonra zevale uğramış ve 1393 tarihinden itibaren Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaleti olmuştur.

Kuzey Bulgaristan çıplak ve monoton yaylalar halindedir. Belki de aslında step karakterinde olan ve bereketli topraklarla örtülü bulunan bu yaylalar cenubî Rusya steplerini andırmaktadır. Tuna'nın tâbileri İsker, Vid, Osem, Yantra bu yaylada açtıkları dar ve derin vadilerde akarlar. Mıntaka tamamiyle şimalin tesirlerine maruzdur. Kışlar uzun, sert ve karlı geçer ve bu mevsimde şimal ve şimal doğudan dondurucu rüzgârlar eser. Buna karşılık yazlar oldukça sıcak ve yağışlı, bilhassa yaz başlangıçları sulamaya ihtiyaç göstermeden mısır ekimine yetecek kadar yağışlıdır. Bununla beraber Deli Orman bölgesinde olduğu gibi, bu kireçli yaylalar tarihinde da su kaynakları azdır, seyrekler. Bu sebepten iskân toplu ve köyler, büyük köyler halinde su kaynaklarına bağlı olarak yaylanın her tarafına dağılmış bulunmaktadırlar. Buna karşılık kasaba ve şehirler Tuna boyunca, Tuna ile Balkan silsilesi arasında kuzey - güney ve doğu - batı istikametlerindeki yolların tekatarlarında ve daha güneyde Balkan silsilesinin eteklerinde, vadi ağzlarında kurulmuştur. Birinci grup şehir ve kasabalar arasında batıdan doğuya doğru Vidin, Lom Palanka, Niğbolu, Zviştov, Rusçuk ve biraz geride bulunan Plevne; ikinci grupta Berkoviça, Lövreç (Lovça), Sevliyevo, Tırnovo; ve nihayet üçüncü grupta Evropol, Gabrovo ve Elena gibi şehir ve kasabalar sayılabilir.

Deli Orman bölgesi dışında, Kuzey Bulgaristanda, daha önce de söylediğimiz gibi, Türkler nisbeten azdır. Bu mıntakada Türklerle en çok Tuna boyunda sıralanan Rusçuk, Zviştov, Niğbolu, Lom Palanka, Plevne gibi şehir ve kasabalarda ve bu şehir ve kasabalar havalisindeki köylerde rastlanmaktadır. Şehir ve kasabalarda yaşayan Türkler esas itibariyle küçük ticaret ve san'at erbabıdır. Köylüler ise çiftçilik, hayvancılık, bağcılık ve meyvecilikle uğraşırlar ve başlıca olarak buğday, arpa, yulaf, mısır, şeker pancarı, ay çiçeği, keten, kenevir ve çeşitli meyve yetiştirirler. Şimalî Bulgaristan, bilindiği üzere, Bulgaristanın en büyük hububat mıntakasıdır. Bulgaristan hububat ihracatını bu mıntakadaki büyük istihsalâtı sayesinde yapmaktadır. Rusçuk, Zviştov ve Plevne havalisi bağları yetiştirdikleri iyi kalite üzüm itibariyle mühimdir.

Kuzey Bulgaristan, diğer bir ifade ile tarihî Bulgaristan, yâni asıl Bulgaristan güneye doğru Balkan silsilesinin şimal eteklerinde sona erer ve buradan itibaren Balkan silsilesi aşıldıktan sonra tamamiyle başka bir âleme geçilir. Aşağı yukarı 660 kilometre bir uzunluk ve ortalama 30 kilometrelik bir genişlik üzerinde batı-doğu istikametinde Bulgaristanı baştan aşağı kateden ve doğuya doğru gittikçe alçalarak Karadeniz kıyılarında Emine burnunda 300 metre yükseklikte hafif tepelere inkılâp eden Balkan silsilesi, Bulgaristanı birbirine zıt iki mıntakaya ayırmakta ve bu memlekete jeopolitik bakımdan acaip bir karakter vermektedir. Balkan silsilesi oldukça meskûndur. Fakat bu dağlık mıntakada Türklere pek rastlanmaz. Mıntaka vaktiyle Türklerin önünden çekilerek bu ârızalı sahaya sığınmış olan Bulgarlarla meskûndur.

Balkan silsilesi ile, bu silsilenin güneyinde kâin ve yerine göre Karacadağ, Sredna Gora adlarını almakla beraber coğrafyacıların tek isim olarak Antibalkan adı altında topladıkları kristalen araziden müteşekkil ihtiyar bir sıradağ arasında, yine batı-doğu istikametinde Sofya'dan Burgaz'a doğru uzanan tektonik bir oluk boyunca bir takım havza ve ovalar sıralanmış bulunmaktadır: Sofya, Zlatiça, Karlovo, Kızanlık, İslimiye, Karnobat, Aydos ve Burgaz havza ve ovaları. Bu tulânî oluk ve bu oluk boyunca sıralanan havza ve ovalar bugünkü Bulgaristanın en mühim hayat ve faaliyet mihverlerinden birine tekabül eder.

Mevzuumuz itibariyle bizi daha ziyade doğudaki havza ve ovalar alâkadar eder: Yukarı Tunca vadisine tekabül eden Kızanlık havzası ve bu havzanın doğuya doğru devamı olan İslimiye, Karnobat, Aydos ve Burgaz havza ve ovaları. İlk defa geniş ölçüde

Türkler tarafından iskân, ıslah ve işletilmeye açılmış görünen bu havza ve ovalarda yakın bir zamana gelinceye kadar, daha önce de söylediğimiz gibi, bir Türk ekseriyetinin bulunduğundan şüphe edilmemelidir. Bu topraklar elimizden çıktıktan sonra Bulgarların tatbik ettikleri kaçırma ve imha siyaseti neticesinde bu mıntakadaki Türklerin miktarı çok azalmıştır. Türklerin yerlerini dağlardan inen ve Makedonyadan gelen Bulgarlar almıştır.

Bununla beraber ve her şeye rağmen mıntaka, Bulgarların asıl yurdu olan Kuzey Bulgaristan ile tabii ve beşerî görünümü ile tam bir tezad halinde olup bağ ve bahçelere serpilmiş güler yüzlü köyleri, zarif minareleri ile uzaklardan göze çarpan şirin kasaba ve şehirleri ile bugün de Türk damgasını taşımaktadır. Denilebilir ki, asıl Bulgaristan, Kızanlık'tan bir saat kadar mesafede bulunan Şipka geçidinde sona erer ve buradan itibaren cenuba doğru eski Türk diyarı başlar. Sözü edilen havza ve ovalarda, bilhassa yukarı Tunca vadisinde hemen her nevi ziraat yapılır ve mahsul yetiştirilir. Yukarı Tunca vadisinin merkezi Kızanlık, bilindiği üzere, gül bahçeleri ile meşhurdur.

Antibalkan'ın cenubunda yukarı Meriç ovası yer almaktadır. Kuzeyde Antibalkan ile güneyde Rodop dağları arasında uzanan ve Balkan yarımadasının en geniş depresyonlarından birine tekabül eden yukarı Meriç ovası büyük bir hayat ve münakale mihveridir. Ova, Rusya çernozyomlarını andıran siyah, kalın ve bereketli bir toprakla örtülüdür. Yukarı Meriç ovasında buğday, arpa, mısır, tütün, bağ ve hemen her çeşit meyve ve sebzeden başka, yaz sıcakları sayesinde bilhassa Filibe civarında binlerce hektar arazi üzerinde, piring, hattâ pamuk bile yetiştirilmektedir.

Yukarı Meriç ovası ağaçtan mahrum monoton bir mıntakadır. Bağ ve bahçelere gömülmüş köy, kasaba ve şehirlerin çoğu ovanın kenarlarında, Antibalkan ve Rodop dağları eteklerinde, vadi ağzlarında, su kaynaklarının başında kurulmuştur. Tatarpazarcık, Stanimaka, Harmanlı, Hasköy ve Eski Zağra bu şehir ve kasabaların başlıcalarıdır. Yalnız mıntakanın merkezi ve ana şehri Filibe, Meriç kenarında kurulmuş ve burada inkişaf etmiştir. Filibe, Sofya'dan sonra Bulgaristanın en büyük şehridir.

Yukarı Meriç havzasında bugün de epeyce Türk kalmıştır. Bu mıntakada yaşayan Türkler, Bulgarlar gibi, çeşitli ziraat yapmakta, buğday, arpa, yulaf, şeker pancarı, üzüm, sebze, meyve ve bilhassa tütün yetiştirmektedirler.

Nihayet mevzuumuz bakımından bizi ilgilendiren Bulgaristanın son mıntakası, Bulgaristanın güneyini kaplıyan Rodop kitlesidir. Bu dağlık mıntakada, bilhassa orta Arda havzasında, Mestanlı ve Kırçali'de Türkler büyük kesafetler teşkil etmektedirler. Bununla beraber bu bölgedeki Türklerin son yıllarda Bulgaristanın kuzey kısımlarına, hattâ daha uzaklara sürülmüş olduklarına dair bir takım söylentiler vardır. Tahkikına imkân bulamadığımız ve inanmak istemediğimiz bu söylentiler eğer doğru ise, bu, Türkiye'ye vaki tehirden çok daha büyük bir facia olur. Rodop havzasında Bulgaristanın en iyi tütünleri yetişmekte ve bu tütünler Türkler tarafından elde edilmektedir. Rodopların ârızalı ve ormanlık bölgelerde yaşayan Türkler ve Pomaklar odunculuk ve odun kömürü istihsal ve ticareti ile uğraşırlar.

İşte Bulgaristanda hâlen yaşayan Türkler, bunların miktarı, hayat tarzları ve yaşadıkları bölgeler ve bu bölgelerin ana çizgileri ile coğrafi çehreleri hakkında hatırlatmak istediğimiz bilgiler bunlardan ibarettir. Görüldüğü gibi, Türkler doğu Bulgaristanın hemen her tarafına yayılmış bulunmaktadır. Burada ele almak lüzumunu görmediğimiz ve Bulgaristanın son tabii bölgesini teşkil eden batı Bulgaristana doğru gidildikçe Türkler seyrekleşir. Bulgaristan Türklerinin büyük ekseriyetini, gördüğümüz üzere ve son gelen göçmenlerin meslek bakımından terkiibinden de anladığımız veçhile, çiftçiler teşkil eder: Çiftçi-hayvancı, çiftçi, tütüncü, bağcı ve bahçıvan. Bunlar umumiyetle uyanık ve çok çalışkan insanlardır. Ziraat teknikleri pek ileri bir seviyede değilse de, bu teknik Anadolu köylüsünün tekniğinden farklı ve bazı bakımlardan üstündür. Bu iki farklı tekniğin yanyana gelmesinden muhakkak ki her iki tarafın faydalanacağı muhitimiz şartlarına uygun daha üstün bir ziraat teknik doğacak ve memleketimiz ziraati, kazandığı yeni kuvvetli kollarından başka, bundan da ayrıca faydalanacaktır. Bulgaristandan son defa çiftçilerden başka şehir ve kasabalardan pek çok sanatkâr da gelmiş bulunmaktadır ki, daha şimdiden müstahsil duruma geçmiş bulunan bu sanat erbabından da ekonomimizin büyük istifadesi olacaktır.

Göçmenlerin Türkiye'ye gelişleri ve kendilerine yapılan yardımlar

Son tehcirle Bulgaristandan çıkarılan Türk göçmenleri yurdumuza çok perişan ve bitkin bir halde sığınmışlardır. Bunla-

rın hududuzuzu aşıncaya kadar çok ağır şartlara maruz bırakıldıkları ve her neviden büyük sıkıntılar çektikleri gelenlerin ifadelerinden anlaşılmiş ve yapılan müşahedelerle tesbit edilmiştir.

Bu durum karşısında hükümetimiz göçmenlerin hududumuz ötesindeki vaziyetleri ile de alâkadar olmağa çalışmış ve bunun için milletlerarası bir Kızılhaç ve Kızılay heyetinin hududumuz ötesinde çalışmalarına imkân hazırlamaları için Kızılay ve Kızılhaç cemiyetlerine baş vurmıştır. Fakat bu cemiyetlerden gelen cevapta, her iki cemiyet tarafından ayrı ayrı Bulgar Kızılhaçı Nezdinde gereken bütün teşebbüslerin yapıldığı, fakat adı geçen kızılhaçtan müspet bir cevap almak şöyle dursun, her hangi bir cevap dahi alınmadığı bildirilmiştir.

Diğer taraftan Türk göçmenleri yurdumuza, daha önce de söylediğimiz gibi, yoksul bir halde gelmişlerdir. Göçmen mevzuunda Türkiye ile Bulgaristan arasında akdedilmiş anlaşmalara ve bilhassa Türk - Bulgar ikamet mukavelenamesinde «muhacirlerin beraberlerinde menkul mallarını ve hayvanlarını götürmek ve gayri menkullerini serbestçe tasfiye etmek hakkını haiz oldukları» gibi sarih bir kaydın mevcut bulunmasına rağmen, Türk göçmenlerine bu haklardan faydalanmalarına müsaade ve imkân verilmemiş, verilmek şöyle dursun, bütün varlıkları gaspedilen bu insanların memleketimize tam manasile yoksul bir halde girmeleri hususuna ayrıca itina edilmiştir. Göçmenlerin hududumuzu geçtikleri sıralardaki elim halleri bizim gibi tarafsız müşahidler tarafından da görülmüş ve tesbit edilmiş bulunuyor.

Bu, açık mânasile bir suikasd idi; bizim çok iyi tanıdığımız ve melanetlerinden yakın tarihimizde büyük zararlar gördüğümüz Bulgar komitecilerinin tertiplemediği ve ancak onların tertipliyebileceği bir suikasd. XIV üncü asırdan bu yana, yâni beş yüz yıldan fazla bir zamandan beri kendi toprakları üzerinde, kendi evlerinde ve kendi hallerinde efendice yaşayan ve çalışan ve bundan başka günahı bulunmıyan yüzbinlerce masum insanı vasıta ederek, onların felâket ve hayatı bahasına, hür dünyanın safında yer aldık ve Birleşmiş Milletler ile birlikte Kore harbine iştirak ettik diye, memleketimize tevcih edilen bu suikasd karşısında Türkiye ne yapmalı idi, ne yapabilirdi ve ne yaptı?

Bu soruları cevaplandırmağa çalışmadan önce şunu samimiyet ve serahatle ortaya koymak yerinde olur ki, bu tehcir ile güç duruma sokulmak istenen ön plânda Türkiye olmakla beraber, hakikatde Demir Perde arkasından gelen bu insanlığa aykırı hareket, Tür-

kiyeyi olduğu kadar bütün Batı Dünyasını da istihdaf ediyordu ve Demir Perde arkası memleketlerinin bütün bu dünyaya karşı bir zamandan beri idame ettirdikleri soğuk harbin kötü ve şiddetli bir şeklinden başka bir şey değildi. Türkiye buna hedef oluyordu, çünkü Türkiye Demir Perde ile hemhuduttu ve Türkiye bütün samimiyet ve kuvvetiyle Hür Dünyanın safında yer almış ve onun başlıca koruyucusu olmuştu.

Vaziyet bu olunca, Demir Perde gerisinden gelen barbarca hareketin şiddeti nisbetinde Batı Dünyasından bir tepki ve bu dünyayı tutan asil ve mert bir millete mensub olmaktan başka bir kusuru bulunmayan Türk göçmenlerine daha büyük yardımlar beklenirdi. O Batı Dünyası ki, başta İngiltere olduğu halde, bugün bu dünyanın, insanlığın, medeniyetin ve emniyet ve hürriyetin bekçiliğini üzerine almış olan Orta Doğunun tek centilmeni Türkün ve Türkiyenin aleyhine olmak üzere, kendilerine çevrilen dirseklerle bugün nihayet kendilerinin de ne olduklarını anlamağa başladıkları Balkan eşkıyalarına daima ve her fırsatta hak vermiş, ellerinden gelen yardımı yapmıştır. Yine o Batı Dünyası ve Cemiyeti Akvamdır ki, daha dün denilebilecek kadar yakın bir zamanda, Türk - Yunan nüfus mübadelesi sırasına, İngilterenin liderliğinde, bütün bir teşkilât vücade getirmek ve muazzam meblâğlar sarfetmek suretile, Türkün ana yurdunda müstevli ordu ile birlikte her türlü habaset ve cinayeti işledikten sonra ve işlemelerine rağmen, yapılan anlaşma dairesinde ve normal şartlar altında geldikleri memleketeye iade edilmiş olan bir milyondan fazla Rumu, kendi elleri ile yerleştirmiş ve müstahsil duruma geçirmişlerdir.

Bize gelince, Avrupa ve Avrupalıların her bakımdan karışık girdabına kendini kaptırmamış ve bu sayede henüz ifsad edilmiş bulunan büyük ve hakikî dostumuz ve müttefikimiz Amerika Birleşik Devletlerinin şükranla karşıladığımız ve hiç bir zaman unutamayacağımız büyük yardımı istisna edilirse, biz, maalesef gadre uğramış göçmenlerimiz hesabına Batı Dünyasından haklı olarak beklediğimiz derecede bir alâka ve yardım görmedik. Amerika Birleşik Devletlerinin Marshall plânı karşılık paralar fonundan göçmenlere sarfedilmek üzere hükümetimiz emrine verdiği 30 milyon Türk lirası haricinde, Bulgaristandan sürülen göçmenlerimiz namına bütün dış memleketlerden gelen yardım yekûnu 250 bin Türk lirası civarındadır. Bu niçin böyle oldu? Öyle sanıyorum ki, bunun başlıca sebebi, bizim sessizliğimiz, propaganda hususundaki beceriksizliğimiz ve hariciye teşkilâtımızın bu meselede gösterdiği ha-

reketsizliktir. Bu sebepten safında yer almış bulunduğumuz hür dünyaya sesimizi duyuramadık, derdimizi anlatamadık ve bu dünya hesabına Demir Perde ile hemhudut olmamızdan bize havale edilen darbeyi netice itibarile tek başımıza biz, daha doğrusu fedakâr ve cefakâr köylümüz karşıladı.

Bununla beraber bu meselede bizim, kader birliği yapmağa söz verdiğimiz ve bu sözümüzü Kore harbinde kanımızla mühürlediğimiz Batı Dünyası milletlerine söyleyeceğimiz, soracağımız ve hatırlatacağımız şeyler vardı ve bugün de vardır. Evvelâ şunu sorabiliriz ki, birbirine hasım ve şimdilik soğuk harp şeklinde mücadele halinde bulunan iki blok arasındaki nazik coğrafî mevkii ve inandığı demokrasi ve hürriyet dâvasına bütün samimiyet ve kuvvetiyle sarılmış bulunması hasebiyle Türkiyenin bu nevi muamelelere maruz bırakılması ve bundan sonra da maruz bırakılmak isteneceği tabiidir. Demir Perde gerisinden gelip Türkiyeye ve Türkiye yolu ile Batı Dünyasına tavcih edilen Türkiyenin hürriyet ve demokrasi dünyasına samimiyetle bağlanmış olmaktan başka bir sebeple dâvet etmediği bu neviden darbeleri bundan sonra da hep yalnız başımıza mı karşılayacağız? Bugün için köylümüzün fedakârlığı sayesinde ekonomimiz fazla sarsılmadan dâvanın bir safhası halledilmiş ve Bulgaristandan Türk Göçmenlerinin akını şimdilik durmuş ise de, hâdiselerin yarın ne şekilde tezahür edeceğini ve Demir perde arkasında ne gibi oyunların hazırlanabileceğini kimse bilemez. Unutmayalım ki, son göçten sonra bugün yalnız Bulgaristanda 800 bin civarında Türk kalmıştır ve yine şunu da unutmayalım ki, bugün Türkiyenin en zayıf tarafı gelişme halinde bulunan ve bu sebepten çok nazik bir durum arzeden ekonomisidir. Türkiyenin «daha milyonlarca nüfus ilâvesile kırk, elli milyon nüfusu kolaylıkla ve müreffeh bir şekilde geçindirebileceği» şeklinde büyük iddialardan ve mesnetsiz büyük sözler sarfetmekten artık vazgeçelim. Bir memleketin kaldırabileceği nüfus miktarı o memleketin kapladığı mutlak saha, sathî mesahasının yekûnu ile ölçülmez; işlettiği, işletmek yolunda bulunduğu ve nihayet işletebileceği geçim kaynakları ile ölçülür. Bu bakımdan Türkiye babında bugün için nüfusumuzun artış temposunu da hesaba katmak suretiyle söylenebilecek tek şey şudur : Türkiye, bilhassa Türkiyenin ana servetini ve geçinme kaynağını teşkil eden ziraat sahaları işba halindedir; o derecede ki, bugünkü şartlar içinde hariçten gelen ve gelecek olan her nüfus muayyen mikdar misafir için hazırlanmış fa-

kir bir sofraya beklenmeyen ve hesap dışı katılan bir misafir durumundadır ve tabiidir ki, bu türlü bir misafirin Türkiyede bugün esasen nisbeten çok düşük olan hayat seviyesini biraz daha düşürmekten başka bir fonksiyonu olamaz. Türkiye, hudutları dışında kalmış kardeşlerini, bilhassa güç durumda bulunan Bulgaristan Türklerini zaruret halinde kabul edebilir. Fakat bunun için daha önce, şimdi yaptığı gibi orman ve mera aleyhine değil, çorak sahalarını sulamak ve bataklıklarını kurutmak suretile ziraate gerçek mânâsında yeni arazi kazanmak, hektar başına alınan ziraî verimi artırmak, yâni ektansif ziraatten entansif ziraate geçmek ve nihayet yeni fabrikalar açmak suretile gelecek göçmenlere hayat seviyemizi düşürmeden yeni geçinme kaynakları hazırlamak şarttır ki, bu da her şeyden önce Türkiyede mevcut olmıyan kapitale bağlıdır. Bu sermayeyi ve yardımı bugün hâdiselerin zoru ile geri kalmış memleketleri kalkındırmak zarureti hissedenden ve bunu yapacaklarını ilân eden dost ve mütteliklerimizden bekliyoruz. Gerçek vaziyet budur. Biz bunu böyle bilmeli ve böylece de safında yer almış bulunduğumuz Batı dünyasına bildirmeliyiz.

Batı Dünyasına söyleyebileceğimiz diğer bir şey de şudur ki, Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı son muamele, insanlığa, ah-lâk kaidelerine, devletler hukukuna ve mer'î milletlerarası anlaşmalara aykırıdır. Bulgaristanın bu hareketini mazur kılacak ne Türkiye, ne de Bulgaristandaki Türkler tarafından ihdas edilmiş ortada hiç bir sebep yoktur. İki memleket sulh halinde bulunuyorlardı. İki memleket arasında nüfus mübadelesi diye bir mevzu da yoktu. Türkiye tarafından bir misillemeyi icab ettirecek Bulgarlara karşı bu neviden her hangi bir hareket de vâki olmuş değildir; ne zamanımızda, ne de tarihte. Nihayet şu da ilâve edilebilir ki, Bulgaristan Türkleri parazit insanlar da değildir. Bulgaristan Türkleri asırlardan beri yerleşmiş buldukları ve bağlandıkları toprakları işleyerek geçinen, kendi hallerinde çalışan ve yaşayan ve Bulgaristan ekonomisine hakikî mânâsında bir destek teşkil eden insanlardır. Bu insanlar beş asırdan fazla bir zaman, daha düne gelinceye kadar bu topraklar üzerinde hükümranlık etmişlerdir. Bu uzun asırlar boyunca Bulgarlarla yan yana yaşamışlar, onlara dokunmamışlar; onların ne kendilerine, ne topraklarına, ne köylerine, ne de kiliselerine ilişmemişlerdir. O kadar ki, diğer Balkan memleketleri gibi, Bulgaristan da kısa bir zaman önce istiklâline kavuştuğu zaman kendisini dip diri ayakta bulmuştur. İşte bazı Avrupa müellif-

lerin «Türk boyunduruğu» demeyi itiyad edindikleri Türklerin Balkanlardaki hâkimiyet ve idare tarzı bu olmuştur. Buna karşılık aynı topraklarda bugünkü hâkimlerin hâkimiyet ve idare tarzını da batılılar gibi biz de müşahede ve tesbit ediyoruz. Bu modern gaddar idarelerin tesadüfen boyunduruğuna düşüp kalmış olan Türklerin kaderi, soyulmak, sürülmek, imha edilmek veyahut Bulgaristan Türklerinin başına geldiği gibi, soyulup sürülmektir.

Bulgaristan Türklerinin tehciri ile Türkiye'nin karşısına çıkarılan problem büyük, geniş, çok vecheli ve çok âcildi. Her şeyden evvel hududumuzu kitle halinde, perişan ve bitkin bir vaziyette geçen göçmenlerin hemen hudutda veya hududumuza yakın yerlerde bir müddet istirahat ettirilmeleri ve zarurî olarak ancak çok kısa sürebilecek olan bu müddet zarfında sağlık muayenelerinin yapılması, idarî formalitelerin ikmali ve nihayet; yıllardan beri ilim adamlarımızın vâki ısrarlarına rağmen ihmal neticesi Türkiye'nin kararlaşmış her hangi bir iskân siyaseti ve esaslı tetkiklere müstenid daha önce hazırlanmış bir iskân plânı bulunmadığı için, yine aynı kısa müddet içinde alelacele yapılacak çok taraflı ve kabil olduğu kadar etraflı soruşturmalarda göçmenlerin Bulgaristanda sürdükleri hayat tarzlarına ve geldikleri bölgelerin şartlarına uygun Türkiye'de yerleşebilecekleri yerlerin aranıp bulunması ve göçmenlerin bu yerlere nakli ve tevzii lâzımdı. Bundan sonra göçmenlerin sevk ve dağıtılmış oldukları, bu yerlerde bir müddet barındırılmaları, iase ve ibateleri ve bu zaman zarfında da yapılacak esaslı tetkikler ve aranacak imkânlarla göçmenlerin, tercihan ya burlarda veyahut bulunduğu takdirde daha müsaid bölgelerde kat'î iskanların yapılması; meskenlerin inşası ve ekonomik ve teknik vasıtalarla techiz edilerek müstahsil duruma geçirilmeleri meseleleri kalıyordu.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin karşısına çıkan problem hakikaten büyük ve nazikti. Dâvanın en çetin tarafı malî cephesi idi. Hükümet bütçesinde bu mevzu için ayrılmış bir tahsisat yoktu. Malî senelerlemişti. Mevsim kıştı. Problem çok âcil bir hal çaresi bekliyordu.

Bu güç durumda hükümet gayet isabetli bir görüş ve neticesinden emin bir kanaatle, yukarıda belirttiğimiz iskân plânını esas ittihaz ederek, millete, bilhassa Türk köylüsüne döndü, onun hiç bir vakit eksilmeyen yüksek insanlık duygularına, vatanperverlik hislerine ve an'anevî misafirperverliğine başvurdu ve umdu-

ğu neticeyi de aldı. Gelen göçmenler, misafirhanelerde kısa bir istirahat müteakip muhtelif bölgelere sevk ve tevzi edilerek kat'î iskânları yapılmaya kadar köylerde misafir edildi ve bu suretle dâvanın en güç ve malî bakımdan en külfetli kısmı halledildi. Gerçekten yapılan milletlerarası hesaplara göre, 1950-1951 yılları zarfında Bulgaristandan Türkiye'ye gelen 160.000 e yakın göçmeni iskân ve müstahsil bir hale getirmek için asgarî bir hesapla yarım milyar Türk lirası civarında bir masrafa katlanmak iktiza ederken Marshall plânı karşılık paralar fonundan bu maksad için safedilen 30 milyon Türk lirası da dahil olduğu halde, 1954 yılı başlarına kadar göçmenlere yapılan nakdî ve aynî bütün halk ve Hükûmet yardımları ve Ziraat Bankası tarafından açılan kredilerin kıymet yekûnu 85 milyon Türk lirası civarında dolacağına göre, aradaki farkı, tâkatlarının üstünde bir fedakârlığa katlanarak göçmenleri evlerine uzun zaman misafir etmiş olan Türk köylüleri ödemiştir.

Türk köylüsü fakirdir. Fakat bu köylü muztar vaziyette kalan bir insan ile, alelhusus bir soydaş ve dindaşı ile elindeki tek lokmasını dahi paylaşacak kadar bir ruh safiyet, asalet, necabet ve şefkatına sahip dünyada eşine ender raslanır bir insandır. Türk köylüsü 1950-51 Bulgaristan Türklerinin tehciri ile karşımıza çıkan problemin hallinde esas rolü oynamıştır. Bu böyle bilinmeli ve tarih bunu böylece kaydetmelidir. Bununla beraber şunu da unutmamak icab eder ki, Türkiye'nin en ağır davalarını asırlardan beri omuzlarında taşımış ve hâlâ da taşımakta bulunan Türk köylüsü yorgun ve fakir düşmüş bir insandır. Milletlerarası taahhüdlerimiz dolayısıyla tehdüdüs eden ve edecek olan ve başta biz, köylümüz gibi ve hiç değilse onun kadar şehirlimiz de, fakirimiz gibi ve yine hiç değilse en az onun kadar zenginimiz de olmak üzere, safında yer almış bulunduğumuz bütün milletlerce halledilmesi gereken dâvaların ağırlık merkezlerini yine bu insanın omuzlarına kaydırırken çok düşünmemiz lâzımdır.

Bulgaristandan gelen göçmenler, göçmenler hakkında mevcut mevzuatımıza tâbi tutulmuşlardır ki, bu mevzuat son derece insanî olup göçmenlere pek büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

Bu mevzuata göre, her göçmen hududumuzdan ilk girdiği yerde bir tâbiyet beyannamesi doldurarak Hükûmete verir ve bir sene için muteber ve hüviyetini ispata yarar bir göçmen vasıkası alır. Bu müddet zarfında göçmenlerin beyannameleri Vekiller Heyetince tetkik edilir. Vekiller Heyetince tabiiyete alınma kararı verildiği andan itibaren her göçmen Türk vatandaşlığı haklarına sahip olur.

Beyannameler göçmenlerin buldukları mahallerin nüfus memurluklarına gönderilerek nüfus kütüklerine kayıtları yapılır ve ellerindeki hüviyet varakaları alınarak yerine nüfus kâğıtları verilir. Göçmenler hakkında ilk tahkikatı Türkiyeye giriş vizesi verilmeden önce konsolosluklar tarafından yapılmakta ve göçmen yurda girdikten sonra artık ayrı bir muamele ve takibata tâbi tutulmaktadır.

Yine mevcut mevzuatımıza göre, göçmenlerin kendi eşyaları, malları ve hayvanları gümrük resmi ile bir defaya mahsus olmak üzere diğer bütün tekâlif ve vergilerden muaftır. Bir göçmen ailesinin zatî eşyası ile ev eşyası tamamen; meslek ve mesgale eşyasından: çiftçi ise, getirecekleri çift hayvanları, arabaları ve koşum teçhizatı, her türlü alât ve edevat, damızlık hayvanların; sanatkâr ve serbest meslektense; getirecekleri her türlü sanat ve meslek alât ve edevatı, mesleklerine ait mamûl ve gayri mamûl maddelerden 6.000 lira değerine kadar olanları; tüccardan ise, öteden beri sata geldikleri mallardan getirecekleri 12.000 lira değerindeki bilmum malları hiç bir vergiye tâbi değildir. Hariçten gelecek göçmen ve mültecilerin pasaportları üzerine yapılacak vize muameleleri ile kendilerine verilecek eşya ve hayvan vesikaları her türlü resim ve harçtan muaftır. Göçmen ve mülteciler memleket içinde parasız nakledecekler ve gümrük ve vergiden muafiyet, tabiiyet, nüfus ve tapuya tescil, nakil muameleleri, her türlü evrak ve her hususta verecekleri dilekçeler damga resmi ile sair harçlardan muaftır.

Türkiyede yerleştiren göçmen ve mülteciler beş yıl arazi, bina ve diğer vergilerden muaftır. Hükûmetce bu göçmenlere mal edilen arazi ve yapılardan veraset ve intikal vergisi, kazanç ve resim alınmaz. Göçmenlerin noterce yapılacak borçlanma senedleri pul ve harca tabi değildir. 22 yaşını bitirmiş göçmenler muvazzaf askerliğe tâbi değildir. Emsalleri ile beraber askere alınırlar. Göçmen nüfus kütüğüne yazılmasından iki yıl geçmeden askere çağırılmaz.

Hülâsa göçmenler hakkındaki mevzuatımız, görüldüğü gibi, hariçten gelen göçmenlere büyük kolaylıklar sağlayacak mahiyette olup Bulgaristandan gelen Türk göçmenleri bütün bu kolaylıklardan faydalanmışlardır.

Son tehir neticesinde Bulgaristandan sürülmüş olan Türkler, daha önce de söylediğimiz gibi, memleketimize bütün varlıkları gaspedilmiş olarak tamamiyle yoksul bir halde gelmişlerdir. Bu hal memleketde umumî bir teessür uyandırmış ve hemen her tarafta

kurulan yardım komiteleri vasıtasile göçmenlere nakdî ve aynı yardımlar başlamıştır. Bir müddet dağınık bir şekilde devam eden bu çalışmalar ve yardımlar Cumhurreisi Celâl Bayar'ın teşviki ve memleketde ileri gelen bazı zevatın teşebbüsü ile «Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği» adı altında kurulan bir birlikte tevhid ve teksif edilmiştir.

Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği vasıtasıyla halkın Bulgaristan Türkleri göçmenlerine yaptığı nakdî ve aynı yardım oldukça mühimdir. Nakdî yardım 9.188.054 lira yurd içinden ve 252.537 lira yurd dışından olmak üzere ceman 9.438851 Türk lirasını bulmuştur. Buna yurd içinden ve yurd dışından temin edilmiş olan yiyecek, içecek, battaniye, yatak, yakacak, hububat, ders malzemesi gibi değeri 5 milyon liraya yaklaşan aynı yardımları da katmak icab eder. Bu suretle Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği vasıtasıyla Bulgaristan Türkleri göçmenlerine halktan temin edilen nakdî ve aynı yardımların kıymet yekûnu 15 milyon T.L. na yaklaşmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinin Marshall plânı paralar fonundan bu maksatla Hükümetimizin emrine verdiği 30 milyon Türk lirası bir tarafa bırakılırsa, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, dış memleketlerden gelen yardımlar nispeten çok azdır. Kanaatimizce bunun başlıca sebebini dış propaganda teşkilâtımızın zaafiyetinde ve hassaten bu dâvada gösterdiği hareketsizlikte aramak icabeder.

Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği, yurd içinden ve dışından temin ettiği aynı teberruları, mahallî yardım komiteleri vasıtasile doğrudan doğruya göçmenlere dağıtmış, nakid şeklinde topladığı paraların aşağı yukarı tamamını da aldığı bir prensip kararı gereğince toplu iskân yerlerinde göçmen evleri ve tesisleri inşasına sarfetmiştir. Bu suretle mezkûr kurul, Aydın merkez ilçesinde 500, Eskişehir merkez ilçesinde 300, Konya ili Cihanbeyli ilçesinde Hatoğlu - köle Kuyusu mevkiinde 100, Tüfekçipınar mevkiinde 144, Pınarbaşı mevkiinde 100, İstanbul ili Râmi ilçesinde Taşlıdere mevkiinde 2.014 ve nihayet Seyhan ili Osmaniye ilçesinde Toprakkale mevkiinde 60 ev olmak üzere cem'an 3.218 ev inşa ettirerek göçmenlere teslim etmiştir. Göçmen ve Mülteciler Yardım Birliği düzenli, başarılı ve semereli çalışmaları ile son Bulgaristan Türkleri göçü dâvasının hallinde Hükümetin yanı başında büyük bir rol oynamıştır. Bulgaristandan gelen Türk Göçmenlerine yapılan yardımlar bahsinde, Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği ve iskân idaresi ile her hususta yaptığı iş birliğinden başka, göç-

menlere eşya, para ve ilâç yardımlarında bulunmuş ve hasta göçmenleri tedavi etmiş olan Kızılay'ı, bu büyük şefkat müessesesinin büyük yardımlarını da hatırlatmak yerinde olur.

Bulgaristan Türkleri göçmenlerine en büyük yardım tabiatile Hükümet eli ile yapılmıştır. Gelen göçmenlerin bir müddet misafirhanelerde iase ve ibateleri, sıhhi bakımları, iskân bölgelerine nakilleri ve bu bölgelerde misafir edildikleri yerlerde bazı âcil ihtiyaçları hükümet tarafından karşılanmıştır. Bütün bu maksatlar için Hükümetin 1.4.1954 tarihine kadar 6 milyon lira kadar bir para sarfettiği anlaşılmaktadır.

Hükümetin göçmenlere asıl büyük yardımı kat'î iskân safhasında başlamıştır. Bu safhada Hükümet göçmenlere milyonlarca lira değerinde arazi dağıtmış, ev, iş yeri vesair tesisler vücade getirerek gelen bütün göçmenleri iskân etmiş ve müstahsil duruma getirmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin Marshall plânı karşılık paralar fonundan bu maksad için verdiği 30 milyon Türk Lirası, Hükümetin bu uğurdaki masraflarının başlıca kaynağını teşkil etmiştir. Ayrıca göçmenlere ziraat ve topraklandırma kredileri de açılmıştır.

İşte Bulgaristan göçmenlerine yapılmış olan yardımlar esas itibariyle bunlardan ibarettir. Halk ve Hükümetden gelen nakdî ve aynı bütün bu yardımların kıymet yekûnu, ileri sürülen hesaplara göre, 85 milyon Türk lirası civarındadır. Bulgaristan göçmenlerine asıl büyük yardımı, daha önce de söylediğimiz gibi, kendi meskenlerine geçinceye ve müstahsil duruma girinceye kadar, göçmenleri uzun zaman misafir etmiş ve bu suretle 85 milyon Türk lirası ile bahis mevzuu dâvanın halledilebilmesi için sarfedilmesi gerektiği hesaplanan yarım milyar Türk lirası arasındaki muazzam farkı sessizce ödemiş bulunan Türk köylüsü yapmıştır.

Göçmenlerin iskânı

Muvakkat barındırma ve kat'î iskân

Bulgaristandan Türkiye'ye 160 bine yakın Türk göçmeninin kısa bir zaman içinde akın etmesi ile memleketimiz büyük bir dâva ile karşılaşmıştır : Gelen göçmenler, bir yandan geldikleri yerlerin iklim ve toprak şartları ve süregeldikleri hayat tarzlarına, diğer yandan Türkiye'deki göçmen iskân imkânlarına ve yurdumuzun bugünkü ve yarınki ihtiyaçlarına göre, memleketimizin nerelerinde, ne şekilde iskân edilecek, nasıl, ne kadar zamanda ve ne bahasına müstahsil bir hale getirileceklerdi?

Görüldüğü gibi, karşılaşılan dâva çok mudil ve iki veçheli idi ki, dâvanın doğru ve en uygun hal şeklinin ortaya çıkması için bu veçhelerden her birinin ayrı ayrı geniş ve derin anket ve tütlerle iyice aydınlatılması şarttı. Bulgaristandan gelen göçmenler, iskân meselelerinden az çok anlıyan elemanlar tarafından kabil olduğu kadar geniş ve maksada uygun bir şekilde soruşturmalara tâbi tutulmak suretile dâvanın birinci veçhesi aydınlatılabilir, yâni göçmenlerin Bulgaristanın nerelerinden geldikleri ve nelerle meşgul oldukları anlaşılır ve bu bilgilere istinaden bunların memleketimizin nerelerinde iskân edilmelerinin uygun olacağı tayin edilebiirdi ki bu, bütün noksanlarına rağmen, esas itibarile yapılmıştır, denilebilir. Fakat buna karşılık, aydınlanması için çok daha uzun ve esaslı anket ve tetkiklere ve bunlara müstenid daha önce kararlaştırılmış bir iskân siyaseti ve hazırlanmış bir iskân plânına ihtiyaç gösteren dâvanın diğer veçhesi, kısa zamana sığdırılması mümkün olmıyan bütün çalışmalar, gayretler ve bunlara müsteniden ortaya atılmış program ve plânlara rağmen, maalesef meçhul kalmıştır. Bilhassa bu yüzden muhacir ve mubadil iskânı hususlarında yakın tarihimizde uğradığımız başarısızlıklar, geçirdiğimiz acı tecrübeler ve, sadece yabancı memleketlerden yurdumuza gelen ve gelecek olan muhacirlerin iskânı bakımından değil, tabii şekilde süratle artan ve bazı mıntıkaların nisbeten تنها kalmalarına karşılık, yer yer hadden aşırı yığılan ve bu yüzden adetâ boğulan memleket dahilinde bugünkü nüfusuumuzun coğrafi dağılışı itibarile de memleketimiz için hayatî ehemmiyet ve mutlak zaruretine rağmen, alâkalı makamlar her nedense şimdiye kadar Türkiyede bu vadide gerekli anket ve etütlerin yapılıp, bunlara müstenid bir iskân siyasetinin kararlaştırılmasına ve bir iskân ve iç kolonizasyon plânının vücade getirilmesine lâyük olduğu ehemmiyeti vermemişlerdir. Hattâ bugün, karşılaştığımız ve geçirdiğimiz bu son kritik durumdan sonra dahi, bazı ilim adamlarımızın derhal harekete geçilmesi yolundaki esasen eskiden beri devam eden ve sözü geçen vaziyet vesilesile daha da şiddetlenen bütün tavsiyelerine rağmen, alâkalı mesul makamların, bu mesele hakkında ne düşündüklerini, ne yaptıklarını ve ne yapacaklarını sarahatle bilmiyoruz.

Bu ve daha önce ortaya koymuş bulunduğumuz şartlar altında, yurdumuza tamamilen yoksul bir halde gelen göçmenleri hemen yerleştirmek ve en kısa bir zamanda mesken ve iş sahibi yapmak gibi bir zaruretle karşılaşan Hükûmet ne yapabildi, ne yapmalı idi ve ne yaptı?

Kanaatimce Hükümet bu çeşid bir dâva karşısında yapılması icab eden ve mümkün olan her şeyi düşünmüş ve yapmış ve vaktinde aldığı seri ve isabetli kararlar ve tedbirler sayesinde, belki de yakın tarihimizde ilk defa olarak, muhacir iskânı mevzuunda, karşılaştığı ve içinde çalışmak mecburiyetinde kaldığı şartlar hesaba katılırsa, nisbeten başarılı bir neticeye ulaşmıştır. Bu başarıda Hükümeti her hususta desteklemiş ve bu dâvada onunla tam bir fikir ve iş birliği yapmış olan Türk milletinin, ezcümle Türk köylüsünün payı büyüktür. Bu arada bu işde en küçüğünden en büyüğüne kadar tam bir feragat ve bütün gayretleri ile çalışmış olan alâkalı memurlarımızın da mesaisini hatırlatmak kadirşinaslık olur.

Bulgaristandan gelen göçmenlerin iskânı, iki taraflı anket ve etüdlerle alelacele hazırlanan bir program dahilinde iki safhada yapılmıştır: muvakkat barındırma safhası, kat'î iskân safhası.

Muvakkat barındırma safhasında göçmenlerin huduttan itibaren kat'î iskânları yapılmaya kadar geçen zaman zarfındaki işler ele alınmıştır. İlk iş olarak Edinrede, Tekirdağında, İstanbulda Zeytinburnu ve Sirkeçide, İzmirde misafirhaneler hazırlanmış, transit yerleri olarak kullanılan bu misafirhanelerde göçmenler bir kaç gün dinlendirildikten, sıhhi muayene ve bakımları yapıldıktan, idarî formaliteler ikmal edildikten ve nihayet iskân muntakalarının tayini için gereken soruşturmalara tâbi tutulduktan sonra, kat'î iskânları yapılmaya kadar bir müddet misafir olarak kalacakları müretteb mahallelerine sevk edilmişlerdir.

Bununla beraber muvakkat kaydı ile müretteb mahallerine gönderilen göçmenlerden kabil olduğu kadar fazlasının kat'î iskânlarının da aynı mahallerde yapılması prensibi daha bidayette kabul edildiğinden ve göçmenlerden çoğunun da esasen bu şekilde hareket edecekleri ümid olduğundan, göçmenler misafirhanelerde kaldıkları kısa zaman içinde kaba bir soruşturma ve mesleklerine göre bir tasnife tâbi tutulmuşlar ve buna göre muvakkat barınma bölgeleri tayin edilerek bu bölgelere gönderilmişlerdir. Bu sırada göç meselesini tetkik ettirmek maksadile Edirneye gönderdiğim bir asistan ve beş öğrenci vasıtasile bu soruşturma ve tasnifleri ve bunlara müstenid tertip şekillerini yakından görmek imkânını buldum. Bunlar maalesef matlub şekilde yapılmamıştır. Yukarıda sözü geçen bir prensip kararı alınmış olduğuna, yâni muvakkat barınma yerlerinin kabil olduğu kadar kat'î iskân yerleri olması esası kabul edilmiş olduğuna göre, muvakkat barınma bölgelerinin ta-

Yininine mesned teşkil edecek soruşturmalara ait teknik işlerin daha iyi organize edilmesi ve daha bilgili elemanlar tarafından idare edilmesi, iskân mütehasası C.H. Willson'un raporunda pek yerinde olarak işaret ettiği gibi, soruşturmaların grup halinde değil, en az aile ünitesi dahilinde ve ayrı odalarda yapılması, her ailenin, hattâ icab ederse her ferдин mazisi, içtimâî münasebetleri, yaptığı işler, kabiliyetleri, ekonomik imkânları ve istekleri üzerinde ayrı ayrı ve dikkatle durmak lâzımdı ve bu da mümkündü. Vakit darlığı ve eleman azlığı bir mazeret olamaz. Böyle bir dâvada alâkalı Üniversite öğrencilerinden, asistanlarından, hattâ doçent ve profesörlerinden dahi geniş ölçüde faydalanılabildi. Böyle nazik bir işde küçük ihmaller büyük mahzurlar doğurabilir. Başarı ile hallettiğimizi sandığımız iskân dâvası şahsî yer değiştirmeler neticesinde yeniden karışır ve vücutte getirilen eser heba olabilir.

Gelen göçmenlerin büyük ekseriyetini çiftçiler (çiftçi - hayvanacı, çiftçi, tütüncü, bağcı, bahçıvan) teşkil ettiğinden, iskân bölgelelerinin tayininde göçmenlerin geldikleri yerlerin iklim ve toprak şartları da nazarı itibare alınmak istenilmiş ise de, Türkiyede göçmenlerin iskânı için tesbit olunan mıntıkların muhacir kabul etme imkânları ve kontenjan durumları mahdut olduğundan, bu husus ancak kısmen tatbik edilebilmiştir. Esasen şunu da kabul etmek lâzımdır ki, Türkiyenin büyük bir kısmında iklim ve ziraat çeşitleri Bulgaristan iklimi ve ziraatından pek farklı değildir. Yalnız doğu Anadolu ve güney doğu Anadolu bu bakımdan mühmce farklar gösterir ki, bu iki mıntıka, kısmen orta Anadolu ve Karadeniz bölgesi ile beraber, iklim de dahil olduğu halde, malî güçlükler, yol durumu, nüfus kesafeti ve nüfusun terkibi gibi diğer bazı sebepler dolayısıyla, göçmenlerin iskân sahası dışında bırakılmıştır.

Böylece gelen göçmenler bir taraftan memleketin daha ziyade batı bölgelerine dağıtılıp misafir olarak muvakkaten yerleştirilirken, diğer taraftan bunların kat'î iskânları meselesi ele alınmış ve bu işe 1951 senesi ilkbaharından itibaren başlanmıştır. Bu vadiye ilk iş olarak her vilâyete kabul edebilecekleri göçmen miktarı sormuştur. Bu sıralarda Bulgaristandan gelecek göçmenlerin sayısı 250 bin civarında olacağı tahmin edildiğinden kat'î iskânda tek bir aile kabul edebilecek köylerin dahi hesaba katılması, iskânın daha ziyade mevcut köy, kasaba ve şehirlere ilâveler şeklinde yapılması, yeter ödenek bulunmadığından yeni köyler kurma yoluna ancak nadir ahvalde gidilmesi kararlaştırılmış ve kat'î iskânın mümkün olduğu kadar muvakkat barındırma yerlerinde, ancak bu mümkün

olmadığı takdirde başka yerlerde yapılmasına dair evvelce alınmış olan prensip kararı teyid edilmiştir.

Göçmenler için kat'î iskân sahası olarak seçilen ve Türkiyenin batı kısmına tekabül eden 40 vilâyetten gelen cevaplar, Türkiyede, Türkiyenin ziraat sahalarında toprak ve nüfus münasebetleri bakımından ayrı bir yazıya mevzu teşkil edecek kadar dikkate şayandır ve hepimizi ikaz edecek ve düşündürecek mahiyettedir. Filhakika gelen cevaplara nazaran bütün bu illerde yerleştirilebilecek göçmen sayısının 7.211 çiftçi ve 1.117 san'atkâr aile olmak üzere ancak 8.323 aile, yani 41 bin kadar nüfustan ibaret olduğu anlaşılmıştır ki, Türkiyede nüfus hareketlerini, ekilip dikilmeye elverişli toprak durumunu ve nüfus toprak münasebetlerini yakından bilen ve takip edenleri hiç de şaşırtmamış bulunan bu cevaplar, umumî kanaat ve beyanat hilâfına memleketimizde bugünkü nüfusumuza göre dahi bir toprak ve iş darlığı ve sıkıntısının gerçekten mevcut olduğunu göstermiştir.

Bu durum karşısında vilâyetlerden gelen cevaplar bir tarafa bırakılarak, mesele yeniden ve resen ele alınmış ve bahis mevzuu 40 ilin arazi varlıkları, ekonomik imkânları, yol vaziyetleri, nüfus kesafetleri ve diğer bir takım hususiyetleri gözönünde tutularak tayin olunan bir emsal ile mevcut köy sayılarının çarpımı ile her vilâyetin kabul edeceği göçmen miktarı hesaplanmış ve bu suretle göçmenlerin iskân sahası olarak seçilen 40 vilâyette 32.446 göçmen ailesinin yerleştirilebileceği, daha doğrusu serpiştirilip sıkıştırılabileceği neticesine varılmıştır. Bu vilâyetler, sathî mesahaları, 1950 nüfus sayımına göre nüfus miktarları, nüfus kesafetleri, köy sayıları, emsalleri ve bu emsallerle köy sayılarının çarpılması suretiyle her birinde yerleştirilebileceği hesaplanan göçmen aile sayısı ile birlikte aşağıda gösterilmiştir.

İli	Yüzölçümü	Nüfusu	Nüfus Kesafeti	Köy sayısı	Emsali	Emsale göre Yerleştirilecek göçmen aile sayısı
Afyon	13.555	372.566	27	483	1	483
Amasya	4.885	163.494	33	483	1	283
Ankara	29.634	818.271	28	1.139	3	3.417
Antalya	20.127	312.102	17	594	2	1.188
Aydın	7.647	337.977	44	451	2	902
Balıkesir	15.493	563.100	36	909	2	1.818
Bilecik	5.258	136.844	26	265	1	265
Bolu	11.482	302.805	26	745	1/2	372
Burdur	7.450	136.359	18	201	1/2	100
Bursa	9.959	541.987	54	762	1	762
Çanakkale	9.441	288.813	31	552	1	552
Çankırı	9.083	218.286	24	477	1/2	238
Çorum	10.995	342.390	31	641	2	1.282
Denizli	10.991	340.010	31	428	2	856
Edirne	5.803	221.125	38	263	1	263
Erzincan	10.583	197.460	19	511	1/2	255
Eskişehir	13.583	274.571	20	366	2	732
İçel	15.697	317.853	20	502	2	1.004
İsparta	8.311	186.152	22	205	1	205
İstanbul	53.900	1.179.666	219	255	1	255
İzmir	12.825	787.374	60	638	1	638
Kastamonu	14.221	411.576	29	1.130	1/2	565
Kayseri	15.772	404.650	26	498	2	996
Kırklareli	6.732	192.333	29	189	2	378
Kırşehir	8.422	182.141	22	315	3	945
Kocaeli	8.436	474.716	56	705	1/2	352
Konya	48.681	740.595	15	893	3	2.697
Kütahya	15.253	419.100	27	921	1/2	460
Manisa	14.342	519.319	36	901	1	900
Maraş	15.092	288.631	19	454	1	454
Muğla	12.735	240.704	19	356	2	690
Niğde	15.257	331.060	22	378	3	1.131
Samsun	9.392	475.953	51	747	1/2	373
Seyhan	17.256	509.600	30	695	2	1.390
Sivas	28.941	540.412	19	1.237	2	2.474
Tekirdağ	6.094	222.916	37	271	2	542
Tokat	11.193	387.456	35	705	1/2	352
Yozgad	13.074	325.506	24	658	2	1.316
Zonguldak	7.449	425.947	57	720	1/2	360
Toplam	513.260	15.792.178		22.765		32446

Sonradan, plânın tatbiki sırasında daha aşağıda diğer bir cedvelde görüleceği üzere, bazı vilâyetlere ilâveler, diğer bazılarında kısıntılar yapmak ve Diyarbakır, Elâzığ, Hatay gibi bidayette göçmenlerin iskân bölgesi dışında bırakılmış olan bir kaç vilâyete de bir miktar göçmen ailesi gönderilmek şeklinde uğradığı değişikliğe rağmen Bulgaristandan gelen göçmenlerin iskânı esas itibariyle yukarıdaki hesap ve tertip dahilinde yapılmıştır. Burada dikkati çeken nokta, emsallerin tayinine mesnet teşkil etmiş olan kriterlerdir. Yüzölçümü, nüfus miktarı ve ikincisini birinciye bölmek suretiyle elde edilen aritmetik veya global kesafet, bu türlü bir hesap ve tertibe mesnet olamazlar. Bunların yerine bir muntakanın kaldırabileceği nüfus miktarının tayininde kriter olarak çok daha sarîh olan kır kesafeti, fizyolojik kesafet ve gelen göçmenlerin çoğu çiftçi olduklarına göre, ziraî kesafet gibi nosyonlara başvurusaydı, kanaatimce çok daha başka ve doğru neticelere varılabilirdi.

Her ne ise olan olmuş, göçmenler, kendilerinin ihdas ettikleri bazı emrivâkiler ve iskân idaresinin yaptığı bazı değişikliklerle beraber, yukarıda da söylediğimiz gibi, esas itibariyle yukarıdaki cedvelde gösterdiğimiz hesap ve tertip dahilinde iskân edilmişlerdir.

Göçmenlerin il ve ilçelerimiz arasında ne şekilde dağıtılmış buldukları, noktalar ve daireler esasına dayanan bir harita (ek harita) ile gösterilmiştir. Bunların vilâyetlere göre dağılışı şekli de ayrıca aşağıda bir cedvel halinde verilmiştir.

İller	İskân hakkına sahip olduğu tesbit edilen				
	İskân plânına göre mütettep aile adedi	Çiftçi		Esnaf ve sanatkâr	
		Aile adedi	Nüfus adedi	Aile adedi	Nüfus adedi
Afyon	269	265	1.225	4	11
Amasya	131	129	329	2	8
Ankara	3.417	397	3.697	315	1.114
Antalya	1.188	445	2.136	24	90
Aydın	902	700	3.030	58	213
Balıkesir	1.818	1.565	6.905	563	2.445
Bilecik	265	206	938	11	226
Bolu	280	197	1.004	11	33
Burdur	176	431	1.983	22	104
Bursa	949	1.991	9.105	1.075	4.024
Çanakkale	564	590	2.647	32	180
Çankırı	218	42	155	13	58
Çorum	1.282	400	1.838	5	25
Denizli	865	340	1.445	93	362
Diyarbakır	23	23	23		
Edirne	903	567	2.492	111	342
Elâzığ	129	85	323	2	9
Erzincan	255	74	328		
Eskişehir	732	979	3.933	848	3.254
Hatay	65	65	240		
İçel	1.004	607		11	49
İsparta	197	162	715	8	28
İstanbul	222	471	2.283	2.806	10.522
İzmir	638	1.102	4.879	614	2.476
Kastamonu	311	101	469	14	45
Kayseri	998	283	1.228	75	285
Kırklareli	508	1.452	6.486	253	1.027
Kırşehir	945	491	2.013		
Kocaeli	452	391	1.900	61	242
Konya	2.683	1.006	4.193	13	55
Kütahya	438	360	1.526	39	136
Malatya	118	50	245	1	4
Manisa	1.139	997	4.411	142	606
Maraş	454	235	1.105	5	18
Muğla	505	484	2.236	21	96
Niğde	1.134	400	1.807	3	17
Samsun	502	475	2.117	28	113
Seyhan	1.455	1.506	6.521	23	091
Sinop	250	50	209		
Sivas	2.474	431	1.749	4	15
Tekirdağ	1.036	1.361	6.057	203	709
Tokat	211	202	970	6	35
Yozgad	1.316	730	3.379	65	244
Zonguldak	121	74	321	46	176
TOPLAM	33.595		100.739		28.429

Yukarıdaki cedvelde 1 Ağustos 1952 ye kadar tesbit edilmiş olan vaziyet görülmektedir ki bu tarihte hareketler durmuş ve iskân kat'î ve nihâî safhasına girmiş bulunuyordu. Bu son vaziyette, ilk plânda yapılmış olan değişikliklerden başka, nihâî plâna nazaran mürettep aile adetleri ile iskân hakkına sahip oldukları mahallinde tesbit edilen aile ve nüfus sayıları arasında da yer yer bir takım farklar göze çarpmaktadır ki, bunları daha ziyade göçmenlerin ihdas ettikleri emrivâkiler şeklinde tefsir etmek mümkündür. Her ne olursa olsun, bir harita ile de tesbit etmiş bulunduğumuz bu vaziyet, son gelen Bulgaristan Türklerinin yurdumuz dahilindeki en son dağılışı ve nihâî iskân şekline tekabül ediyor, denilebilir.

Kat'î iskân safhasında ilk merhalede göçmenlere mesken ve iş yeri temini meselesi ele alınmıştır. Bu maksatla projeler hazırlanmış ve bu projelere göre, biri çiftçi göçmenler için köylerde, diğeri san'atkâr göçmenler için kasaba ve şehirlerde inşa edilmek üzere iki tip mesken seçilmiş ve hemen inşaata geçilmiştir.

Çiftçi göçmenler için kabul edilen köy tipi evler iki oda ve bir ahırdan ibarettir. Bunların büyük bir kısmı, 3/4 ünden fazlası göçmenlerin muvakkaten barındıkları köylerde, göçmenlerin kabul edilmiş olan iskân şekline uygun olarak, serpiştirme suretiyle yapılmış, kalan az kısmı ile de ekleme ve müstakil köyler tesis edilmiştir. Serpiştirme tarzında yapılmış olan köy evleri emaneten ve idare âmirlerinin nezaret ve mes'uliyeti altında inşa ettirilmiştir. Bu evlerin inşaatında bizzat göçmen de çalışmış ve taş, kum, kireç, kerpiç gibi inşaat malzemesinin ihzarında ve naklinde yerli halkın yardımını sağlanmıştır. Bu sayede bu tarzda yaptırılmış köy tipi evlerin maliyeti 1.000 lirayı aşmadığı halde, büyük kısmı ihale yolu ile inşa ettirilmiş olan ekleme ve müstakil köy evlerinin maliyeti, daha doğrusu ihale bedelleri, yere göre 1.600 - 2.500 liraya yükselmektedir.

San'atkâr göçmenler için kasaba ve şehirlerde yaptırılmış olan evler, göçmenin arzusuna göre, dükkânlı ve dükkânsız olarak inşa ettirilmiştir. İki oda ve bir hol veya iki oda, bir hol ve bir dükkândan ibaret olan bu tip evler de müstakil köy evleri gibi, umumiyetle ihale yolu ile yaptırılmış olup ihale bedelleri 1500 - 2500 lira arasında dolamıştır. Şehir ve kasabalarda imar hudutları dahilindeki devlete ait arazi kanunen doğrudan doğruya göçmenlere tahsisine imkân bulunmadığı hallerde o şehir ve kasaba belediyeleri ellerindeki arsalardan lüzumu kadarını göçmenlere terk ve teberru etmişlerdir.

Görüldüğü gibi, göçmen evleri umumiyetle ucuza mal olmuş bulunmaktadır. Bilhassa emanet suretiyle inşa edilmiş olan köy evleri, ihale yolu ile yaptırılmış olan evlerden çok daha ucuza maledilmiş olup bunun sebebi, idare âmirlerinin inşaata gösterdikleri yakın alâka, köylünün yardımı, göçmenin evinin inşasında çalışmış olması ve nihayet kereste gibi bir kısım inşaat malzemesini devlet ormanlarından cüz'î bir bedel mukabilinde temin ve alınan tedbirle nakliye masraflarının asgarî hadde indirilmiş olmasıdır. Bununla beraber ihale yolu ile yaptırılmış olan müstakil köy, kasaba ve şehir tipi evlerinin de maliyeti pek yüksek sayılamaz. Bu suretle göçmen evleri, köylerde olsun, kasaba ve şehirlerde olsun, kabil olduğu kadar ucuza maledilmiş ve bu sayede Marshall yardımından ve devlet bütçesinden temin edilen 35 - 40 milyon Türk lirası tutarında elde mevcut oldukça az bir para ile köy, kasaba ve şehirlerde 34.277 ev yapılmış ve böylece göçmenlere mesken ve iş yeri temini davası halledilmiştir. Bu cidden büyük bir başarıdır. Bazı resmî binalarımızdan bir tekinin devlete 40 - 50 milyon Türk lirasına mal olduğu hatırlanırsa göçmen evleri inşaatında elde edilmiş olan başarının ehemmiyeti daha iyi takdir edilmiş olur.

Göçmen evleri inşaatında yapı malzemesi olarak mahallinde tedarik edilen taş ve kerpiç kullanılmış ve ahşap malzemenin kabil olduğu kadar az harcanmasına dikkat edilmiştir. Bütün göçmen evlerinin çatı kısmı meyilli iki satıh halinde yapılmış olup damlar her yerde Marsilya tipi kiremitle örtülmüştür. Böylece son Bulgaristan Türklerinin göçü vesilesiyle yapılmış olan göçmen evleri, serpiştirme suretiyle yapılmış oldukları köylerde, bu çatı şekli ve örtüleri ile daha uzaktan kendilerini belli etmektedirler. Yapılan evlerin ve kurulan göçmen köylerinin muhite intibak ettirilme ve göçmenlerin hayat tarzlarına cevap verme dereceleri ayrı bir mevzu olup problemin bu tarafı üzerinde pek durulmamıştır. Esasen yerleştirildikleri bölge ve sürdükleri hayat tarzı veya alışmış oldukları ekonomi şekli ne olursa olsun bütün çiftçi - hayvancı, çiftçi, tütüncü, bağcı, bahçıvan göçmenler için iki oda veya bir oda ve bir ahırdan ibaret tek tip mesken inşası prensipi kabul edilmekle, meskenlerin tabii muhit şartlarına ve ekonomi şekline intibak ettirilme endişesi peşinen bir tarafa bırakılmıştır. Tabiidir ki, imkânlar veya imkânsızlıklar ne olursa olsun, bir sosyolog gibi, bir coğrafyacının da bu intibaksızlığı kabul etmesine ve yadırgamamasına imkân yoktur. Unutmamak icap eder ki, köy meskeni köylünün sadece barınak ve dinlenme yeri değil, onun aynı zamanda atölyesidir ve köy-

lũ için meskenin bu ikinci fonksiyonu en aşağı birincisi kadar ehemmiyetlidir.

Bir taraftan göçmenlerin meskenleri yapılırken, diğer taraftan da bunların bir an önce müstahsil duruma geçirilmeleri meselesi de ele alınmış ve göçmenlerin büyük ekseriyeti ifti olmalarına binaen, bunun için de her şeyden evvel bunların iskân programı gereğince iskân edildikleri mahallerde topraklandırılmaları işlerine girişilmiştir. Çiftçiyi topraklandırma kanununun uygulanmakta olduğu bölgelerde, göçmenlerin topraklandırılması toprak komisyonlarına ek vazife olarak verilmiş, bu komisyonların bulunmadığı sair yerlerde ise, bu maksatla özel komisyonlar kurularak gereken muamelelere başlanmıştır.

Göçmenlere dağıtılan topraklar hiç bir ihtilfa mevzu teşkil etmeyen devlete ait topraklardır. Bu dağıtmada yerli halkın ihtiyaçları da imkân nisbetinde gözönünde bulundurulmuş ve bir tazyika meydan verilmemesine çalışılmıştır. Göçmenlerin topraklandırılmasında kullanılan ölçü, yerli halkın toprak ihtiyaının tayininde kabul edilmiş olan ölçüdür. Esasen, her ifti ailesine verilecek toprak miktarını kanun tayin etmiş bulunmakta olup bu miktar mntakaya, toprakların verim derecesine göre değişmektedir. İki nüfuslu bir ifti göçmen ailesine umumiyetle vasat olarak 40 - 50 dönüm arazi verilmektedir. İkidenden fazla beş nüfusa kadar her nüfus için bu miktarın %50 si ilâve olunmaktadır. 5 den fazla 10 nüfusa kadar her nüfus için 5 kişilik bir aileye verilen toprak miktarının %10 u nisbetinde bir ilâve yapılmaktadır.

Göçmenlere toprakları dağıtılırken bu toprakların hemen ekilmeye başlanması ve bu suretle göçmenlerin müstahsil duruma geçirilmesi hususu da dşnlmş ve bunun için ifti göçmenlere toprakla beraber lüzumlu ziraat let ve vasıtaları ve tohumluk dağıtılmış ve kredi temin edilmiştir. Bu hususa o derece ehemmiyet verilmiştir ki, her hangi bir sebepten lüzumlu ziraat vasıtaları ile vaktinde teçhiz edilememiş ve bu yüzden toprak işlerine hemen başlayamamış yahut köylünün elindeki ziraat letleri ile işlenmesi mümkün olmıyan yeni amalar komisyonların emrinde bulunan traktörlerle sürülerek ekime hazır bir vaziyete getirilmiş, hattâ bu işlerin ekim mevsimine tesadüf ettiği yerlerde, mevsimi kaçırma için tarlalara tohum dahi atılmış ve göçmenlere toprakları öylece dağıtılmıştır.

Görülüyor ki, göçmenlerin büyük ekseriyetini teşkil eden ifti göçmenlerin yerleştirilmeleri ve kabil olduğu kadar kısa bir zaman-

da müstahsil duruma geçirilmeleri için gereken hemen her şey vaktinde ve büyük bir titizlikle yapılmış ve bu suretle davanın kritik ve âcil tarafı halledilmiştir. Bununla beraber göçmenlerin iskân sahası olarak seçilmiş olan batı vilâyetlerimizde göçmenleri topraklandırma mevzuunda, memleketimizin ve bu arada batı vilâyetlerimizin bu bakımdan durumunu yakından ve doğru olarak bilen ve takip edenler için, problemin bu yönden esasından ve tam olarak halledilmiş veya halledilmek yolunda bulunduğu kanaat getirmenin güç olduğunu söylemek zorundayız.

Filhakika, daha önce de bir yerde belirttiğimiz gibi, Bulgaristan Türklerinin son göç hareketi vesilesiyle vilâyetlerimizin toprak durumu hakkında yapılan soruşturmaların ve iskân mütehassısı Clifford H. Wilson'un raporundaki müşahedelerin teyid ettiği bir hakikat var ki, o da şudur: Türkiyede, bilhassa Bulgaristan Türklerinin iskân edilmiş bulunduğu batı vilâyetlerimizde çiftçi nüfus bakımından ziraat sahaları işba halindedir. Hattâ bazı bölgelerimizde ekili ve dikili topraklarımıza ve bu toprakların alınan verime nazaran çiftçi nüfusumuzun miktarı bu hali de aşmaktadır. Bunun bir neticesi olarak topraklar mülkiyet bakımından son derecede parçalanmış olup bir çok çiftçiler ya tamamiyle topraksızdır veya hut bir aileyi dahi güçlkle geçindirebilen çok küçük arazi parçalarına sahiptir. Köylerimizde hayat seviyesinin düşüklüğü esas itibariyle bu vaziyetin bir neticesidir.

İşte Bulgaristandan gelen çiftçi göçmenler bu şartlar altında, mevcut köylere serpiştirme suretiyle ve esasen yerli halka dahi kâfi gelmeyen topraklar üzerinde yerleştirilmiş ve müstahsil duruma geçirilmiş bulunmaktadır ki, başlıca neticesi iskânın yapılmış olduğu bölgelerdeki köylerde esasen düşük olan hayat seviyesini daha da düşürmekten ibaret kalacak olan bu türlü bir muhacir iskânını, memleketimizin nisbeten tenha ve bu bakımdan daha müsait bölgelerinde müstakil köyler kurmak hususunda karşılaşmış olan engeller ne olursa olsun, nihâf ve başarılı bir iskân olarak kabul etmek maalesef güçtür ve kanaatimce az çok yakın bir âtidede aynı bölgelerde toprak ve iskân davasını yeni baştan ele almamız zarureti hasıl olabilir. Bunun başlıca sebebi, daha önce de söylediğimiz gibi, bu vadide tamamiyle hazırlıksız bulunmamız, uzun vadeli ve sağlam etüdlere dayanan kararlaşmış memleket içi bir iskân siyaseti ve iskân plânından mahrum bulunuşumuz ve tamamiyle haklı bulunduğumuz ve kader birliği yaptığımız milletlerle müştereken karşılanması icap eden bir davaya, Batı Dünyasının ve Birleşmiş Mil-

letlerin yeter derecede alâka ve yardımını çekmesini bilemeyeşimizdir.

San'atkâr ve diğer meslek erbabı göçmenlerin kasaba ve şehirlere yerleştirilmeleri ve iş sahibi edilmeleri nisebten daha kolay olmuştur. Bunların bir kısmı akrabalarının yanına yerleşmiş, diğer bir kısmı kendilerine temin olunan küçük sermayelerle derhal işe atılmışlardır. San'atkâr ve diğer meslek erbabı göçmenlerin mesken davası henüz tamamıyla halledilmemiş olmakla beraber, bu yolda büyük gayretlerle ve hızla çalışılmakta olup pek yakında bu mesele de tamamıyla halledilmiş olacaktır.

Hülâsa, iktisadî ve içtimâî bünyemizi sarsmak maksadiyle bizim hesabımıza olduğu kadar bütün samimiyet ve safiyetimizle safında yer almış bulunduğumuz Batı Dünyası hesabına da, 1950 - 51 yıllarında karşımıza birdenbire çıkarılmış olan Bulgaristan Türklerinin tehciri davasını, Amerika Birleşik Devletlerinin şükranla karşıladığımız yardımı müstesna, aşağı yukarı tek bazımıza ve kendi zayıf kaynaklarımızla karşılamış ve iktisadî bünyemizi hakikaten sarsmak istidadında olan bu muazzam davayı, hükümetin, halkın ve göçmenlerin tam bir işbirliği ve devamlı gayretleri sayesinde çok kısa bir zamanda ve belki yakın tarihimizde ilk defa olarak oldukça başarılı bir şekilde halletmiş bulunuyoruz. Çok ağır şartlar altında ve perişan bir halde memleketimize sürülmüş olan 160 bine yakın göçmen, gördüğümüz gibi, derhal ve sessizce kabul edilmiş, bir program dahilinde ve bir kaç merhalede yurdun muhtelif bölgelerine yerleştirilmiş, mesken ve iş sahibi edilmiş ve böylece bu dava, bazı aksaklıklara rağmen, esas itibariyle halledilmiş bulunuyor.

Bununla beraber pek büyük fedakârlık ve gayretler pahasına ancak ucu ucuna getirebildiğimiz bu dava, takip ettiğimiz ve doğruluğuna inandığımız için her ne pahasına olursa olsun takip etmek azminde bulunduğumuz bugünkü siyasetimize göre, daha büyük bir dâvanın veya dâvaların sadece bir safhasından başka bir şey olmayabilir. Filhakika, daha önce de bir vesile ile söylediğimiz gibi, bugün yalnız Bulgaristanda, eğer sağ ve salim orada iseler, daha 800 bin civarında Türkün bulunduğunu unutmamak lâzımdır. Bu itibarla her an uyanık, dikkatli ve gerek içeride, gerekse dışarıda bu tür-lü davaları karşılayabilmek için her bakımdan hazırlıklı bulunmak zorunmayız.

İçeride, bunca göçlerden, göçmen iskânı hususundaki başarısızlıklarımızdan, acı tecrübelerimizden sonra, her medenî memleket

gibi, hattâ onlardan da fazla, bizim de esaslı etüdlere dayanan kararlaşmış bir iskân siyasetimiz ve bir iskân plânımız olmalıdır, artık. Böyle bir iç iskân plânına olan ihtiyacımız, evvelâ yabancı ülkelerden gelen ve gelecek olan Türkleri, hem onlar, hem memleket hesabına en verimli ve faydalı şekilde iskân etmek, sonra da bazı mıntakalarımızın ihtiya ettikleri servet kaynaklarına nisbetle tenha kalmalarına karşılık, diğer bölgelerimizde yer yer, mevcut geçinme kaynaklarının kaldırabileceğinden çok fazla yığılmış bulunan ve sür'atli artma neticesinde hâlâ da yığılmakta devam eden ve bir nevi tahripkâr kuvvet halinde ormanlarımıza yüklenen nüfusumuzun bugünkü gelişi güzel dağılışına bir düzen vermek zaruretinden doğmaktadır. Bu ikinci dava, bizim için birincisinden de mühimdir. çok daha hayatîdir, hattâ daha âcildir.

İçeride yapacağımız bu başlıca hazırlığa paralel olarak dışarıda da safında bütün safiyet ve samimiyetimizle yer almış bulunduğumuz ve başkaca bir sebepten de davet etmediğimiz bu nevi müşterek davalarda Batı Dünyasının daha fazla alâkasını ve yardımını çekmek çarelerini aramalı ve bunun için de bilhassa Birleşmiş Milletlerle ilgili teşkilâtımızı mutlaka kuvvetlendirmeliyiz.

Bulgaristan Türklerinin bu son soyulup memleketimize sürülmesi vesilesi ile nihayet şunu da söylemek yerinde olur ki, Türkiye, hâlen yabancı ülkelerde yaşayan ve millî varlığımızın birer parçası olan Türklerle, ezcümle en fazla tazyika maruz bulunan Bulgaristan ve Yunanistandaki kardeşlerimizle dün ve bugüne nazaran biraz daha fazla alâkadar olmak zorundadır. Bunun zamanı gelmiştir. Buralardaki Türklerin miktar ve hayatlarını daha yakından takip etmeli, onların haksız ve sebepsiz yere hırpalanmalarına, soyulmalarına, sürülmelerine ve imha edilmelerine artık müsaade etmemeliyiz. Bu, yaşayan ve yaşamak azminde olan her milletin en tabî hakkı ve vazifesidir. Biz asırlarca Balkan yarımadasına hükmettik ve bu yarımadanın boş sahalarını geniş ölçüde şenlendirdik. Bu uzun asırlar boyunca hâkimiyet ve idareimiz altında bulduğumuz bütün milletlerle yanyana yaşamasını bildik; hiçbirine en küçük bir zararımız olmadı; ne kendilerine, ne topraklarına, ne evlerine, ne de mallarına dokunmadık. Bugün saikai kaderle orada kalmış ve asırlardanberi orada kendi hallerinde ve efendice yaşayan Türkler hesabına bu milletlerden ve onların hükümetlerinden aynı insanî ve medenî hareketi istemek ve beklemek hakkımızdır.